

HANNA LIBERSKA
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

UWARUNKOWANIA ZMIAN ROZWOJOWYCH W WYBRANYCH MODELACH RODZINY

Szanse na urzeczywistnienie potencjału rozwojowego każdego człowieka wzrastają, jeśli warunki jego egzystencji umożliwiają uzyskanie poczucia dobrostanu psychologicznego (Liberska, Łukowska, 2011). Zasadnicze znaczenie dla zaspokojenia wielu potrzeb i pragnień człowieka – i to od chwili przyjścia na świat, w tym pragnienia bycia szczęśliwym, bezpiecznym, lubianym, kochanym, akceptowanym – ma rodzina (Tyszkowa, 1990).

Źródłem potencjału rozwojowego poszukuje się w wyposażeniu genetycznym, który pozostaje w dynamicznych interakcjach ze środowiskiem wychowawczym i edukacyjnym, z szerszym kontekstem społeczno-kulturowym, wreszcie z aktywnością własną podmiotu. Dynamika ich wzajemnych oddziaływań jest przyczyną, a zarazem skutkiem zmian temporalnych obejmujących podmiot (jego organizm i psychikę) i konteksty rozwojowe. Wspomniane zmiany mają charakter jednostkowy i ponadjednostkowy, urzeczywistniają się na wymiarze fizycznym, biologicznym, psychologicznym, społecznym i historycznym. Chociaż rozwój obejmuje wiele wymiarów i sfer życia człowieka, a jego przebieg wykazuje zróżnicowanie wewnątrz- i międzyosobnicze, to jednak jego tor nierzadko określają wczesne doświadczenia wyniesione z rodziny (Liberska, 2011).

Jednostka w toku rozwoju indywidualnego uzyskuje stopniowo coraz większą samodzielność w zaspokajaniu istotnych potrzeb i dążeń (por. Brzezińska, 2000). Przejawia się to zmianami w zachowaniu, które występują wraz z upływem czasu w ciągu życia (por. Trempała, 2011). W początkowych okresach życia dynamika zmian jest bardzo duża i większość z nich ma charakter progresywny. W dorosłości dynamika zmian rozwojowych na niektórych wymiarach okresowo słabnie, a na innych się

wzmaga. W późnej dorosłości zakres zmian stopniowo się zawęża, lecz nie skutkuje to w sposób konieczny spadkiem dynamiki całego procesu rozwoju, gdyż zmiany mogą się przesuwać na nowe obszary życia i sfery rozwoju. Niektóre zmiany progresywne mogą równoważyć regresywny charakter innych. Relatywna równowaga pomiędzy nimi zapewnia radzenie sobie z kolejnymi wyzwaniami i pokonywanie wielu barier, co jest jednym z warunków poczucia dobrostanu.

Do wyzwań przypisywanych kolejnym okresom życia zalicza się między innymi różne zadania rozwojowe i role społeczne, których podjęcie i poczucie sukcesu z wywiązywania się z nich może prowadzić do odczucia zadowolenia. Ogólnie rzecz ujmując, źródłem poczucia dobrostanu może być podejmowanie nowych form aktywności i radzenie sobie z nimi – w ocenie podmiotu.

Zarysowany powyżej przebieg zmian rozwojowych ma charakter normatywny. Bywa jednak, że odbiegają one od tego modelu z różnych przyczyn, wśród których znajdują się zdarzenia nienormatywne wywołane przez wypadki losowe, urazy, czynniki chorobowe, plagi, katastrofy ekologiczne, nieoczekiwane dramatyczne wydarzenia w rodzinie (np. śmierć jednego lub obojga rodziców, nieuleczalna choroba dziecka) i inne.

ROZWÓJ CZŁOWIEKA W SYSTEMIE RODZINY

Rodzina jest podstawowym systemem społecznym cechującym się określoną strukturą wyznaczoną przez liczbę osób w rodzinie i łączące je relacje.

Każda rodzina ma swoją trajektorię rozwojową w makrosystemie i jednocześnie pozostaje w związkach z innymi mikrosystemami i systemami rzędów pośrednich, czyli z mezosystemem i egzosystemem (Bronfenbrenner, 1979).

W systemie rodziny dwugeneracyjnej funkcjonuje kilka subsystemów, które są ustanowione przez:

- 1) układ interakcji i stosunków między małżonkami,
- 2) układ stosunków rodzic–dziecko/dzieci (matka–dziecko i ojciec–dziecko),
- 3) układ stosunków między rodzicami a dzieckiem/dziećmi,
- 4) układ stosunków między dziećmi (rodzeństwem) itd.

W przypadku rodziny wielogeneracyjnej (poczynając od trójgeneracyjnej) można wyróżnić jeszcze inne podsystemy w związku z obecnością przedstawicieli starszych generacji (dziadków, pradiadków). System rodziny rozszerzonej ukonstytuowany jest przez większą liczbę podsystemów w związku z obecnością w nim dalszych krewnych i powinowatych lub innych osób (np. przysposobionych, pozostających pod pieczęcią zastępczą itd.).

Trzy podstawowe zasady regulują funkcjonowanie systemu rodziny. Są to:

- zasada całościowości,
- zasada ekwifinalizmu,
- zasada cyrkularności.

Zasada całościowości wyznacza konstrukcję systemu rodziny, którą należy traktować jako coś więcej niż sumę elementów składowych (podsystemów).

Zasada cyrkularności określa dwukierunkowość i wzajemności oddziaływań podsystemów (diad, triad itd.) funkcjonujących w ramach danego systemu.

Zgodnie z zasadą ekwifinalizmu te same skutki mogą być wywołane przez różne przyczyny i na odwrót: różne skutki mogą zostać wywołane przez jedną przyczynę.

Wymienione zasady kształtują charakter systemowy rodziny.

System rodziny jest dynamiczny, czyli jego konstrukcja i funkcjonowanie zmienia się w czasie, chociaż zasady pozostają niezmiennie. Zmiany systemu wynikają ze zmiany liczby osób powiązanych relacjami i zmian relacji: ich treści, siły, zabarwienia emocjonalnego, ogólnie – ich jakości.

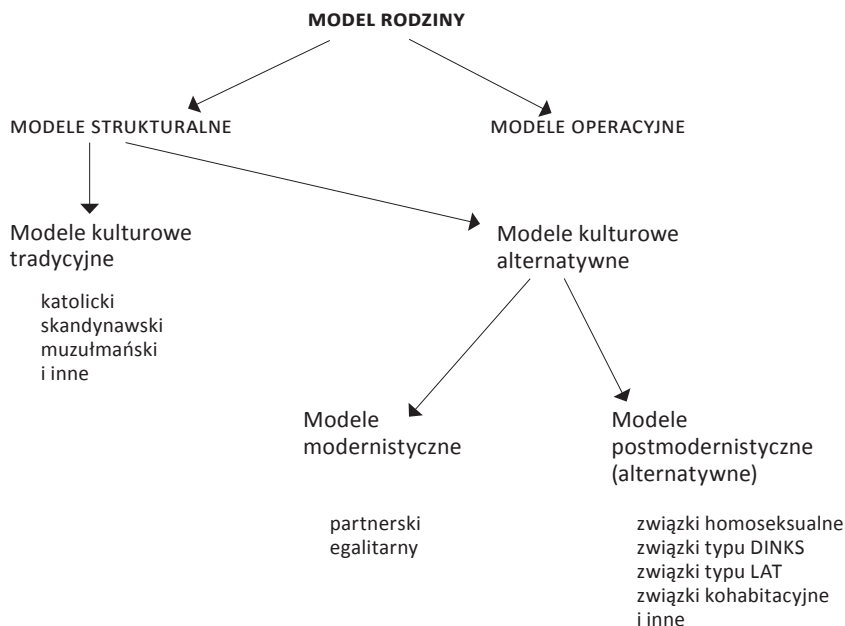
Jakość relacji ma decydujące znaczenie dla poczucia zadowolenia z bycia członkiem danego systemu rodziny.

Wzajemne oddziaływania w systemie rodziny podlegają przekształceniom w zależności od fazy w cyklu życia rodziny, a zatem podlegają zmianom zarówno ilościowym, jak i jakościowym w perspektywie temporalnej (Liberska, Matuszewska, 2011; Ziemska, 1999).

We współczesnej literaturze przedmiotu wyróżnia się kilka typów modeli rodziny. Jedną z najnowszych jest propozycja typologii modeli rodziny opracowana przez Liberską i Matuszewską (2014), która funkcjonuje pod nazwą: Dychotomiczna klasyfikacja modeli rodziny (rys. 1).

W analizie modeli strukturalnych pod uwagę bierze się liczbę pokoleń w rodzinie oraz liczbę członków rodziny, a także organizację władzy, która uwidocznia się w hierarchii ważności pozycji zajmowanych przez poszczególnych członków rodziny. Na podstawie powyższych wskaźników można wyodrębnić dwa typy kulturowych modeli rodziny, a mianowicie: kulturowe tradycyjne i kulturowe alternatywne (tab. 1).

Wszystkie rozpoznane powyżej modele rodzin – tradycyjne, modernistyczne i postmodernistyczne – współwystępują współcześnie, chociaż częstość ich występowania oraz stopień polimorfizacji są zróżnicowane w różnych kręgach kulturowych. Ich powstawanie i zanikanie wynika z wielu potrzeb i dążeń ludzi, takich jak: potrzeb afiliacji, poczucia bezpieczeństwa, miłości, zależności, także z potrzeb biologicznych, w tym seksualnych. Wśród motywów do tworzenia związków znajdują się też motywy społeczno-ekonomiczne (zabezpieczenie lub pomnożenie majątku, podniesienie statusu społecznego, znalezienie satysfakcjonującej grupy odniesienia, grupy towarzyskiej i inne).

Rys. 1. Dychotomiczna klasyfikacja modeli rodziny

Źródło: Liberska, Matuszewska, 2014, s. 117.

W zaproponowanej wyżej dychotomicznej klasyfikacji modeli rodzin występuje także kategoria modeli operacyjnych. Nadrzędnym rysem tej kategorii modeli jest ich użyteczność w analizie rodziny jako systemu – gdyż wszystkie przyjmują podejście systemowe (Liberska, Matuszewska, 2014). Należą do nich model Beaversa (Plopa, 2011; Beavers, Hampson, 2000), model Bowena (1978), model Minuchina (1974), model McMastera (Epstein, Bishop, Levin, 2007) oraz model kołowy Olsona (Margasiński, 2009). Ze względu na główny wątek rozważań tu prezentowanych nie są one szerzej omawiane.

MODEL ZDROWEJ RODZINY

W niniejszym artykule analizie poddano jeden z modeli operacyjnych, a mianowicie model zdrowej rodziny (Liberska, Matuszewska, 2011, 2012). Charakteryzuje się on występowaniem silnej wzajemnej pozytywnej więzi emocjonalnej pomiędzy członkami

Tab. 1. Porównanie modeli kulturowych rodziny

Wskaźniki	Model tradycyjny	Model alternatywny
Liczba pokoleń i osób w rodzinie	model rodziny tradycyjnej zawiera przynajmniej trzy pokolenia, co skutkuje dużą liczbą członków rodziny	mniejsza liczba pokoleń w rodzinie (przeważa rodzina dwupokoleniowa), chociaż niekoniecznie skutkuje to mniejszą liczbą osób stanowiących rodzinę
Struktura władzy	struktura władzy jest typu hierarchicznego	spłaszczenie hierarchii władzy i osłabienie relacji dominacji
Decydent	ustalona osoba decydenta: najczęściej rodzina jest podporządkowana władzy ojca (patriarchat) lub matki (matriarchat)	rola decydenta jest niestabilna, zmienna, płynna
Podział funkcji i ich powiązanie	występuje wyraźny podział funkcji zróżnicowany ze względu na płeć i wiek	zanika podział ról rodzinnych na typowo męskie i kobiece i miesza się znaczenie różnic płciowych w podziale funkcji
Specyfika procesu socjalizacji dzieci	zróżnicowanie socjalizacji zależnie od płci	może się objawiać zunifikowanie socjalizacji
Przebieg transmisji między pokoleniami	międzypokoleniowa transmisja dziedzictwa kulturowego przebiega w rodzinie bez zakłóceń, co zabezpiecza ciągłość i powtarzalność modelu rodziny i systemu społecznego	proces transmisji między pokoleniami ma przebieg wielokierunkowy i może cechować się zmienną siłą lub niewielkim nasileniem
Cechy systemu rodziny	silne stabilne granice, dopuszczalna kontrolowana wymiana między systemem wewnętrznym (rodzina) a zewnętrznym, ustabilizowana równowaga między podsystemami i między podsystemami oraz w obrębie systemu jako całości, zdolność odzyskiwania równowagi jako skutek efektywnych mechanizmów równoważenia w systemie zdolność utrzymywania i odzyskiwania równowagi między systemem rodziny a systemami zewnętrznymi pozostająca w zależności od dynamiki kontekstu zewnętrznego społeczno-kulturowego	słabe granice granice przepuszczalne – częściowo lub niemal całkowicie otwarte, ograniczona kontrola wymiany między systemem wewnętrznym a zewnętrznym, akceptowalny duży stopień i zakres ingerencji systemów zewnętrznych w funkcjonowanie systemu rodziny, równowaga systemu rodziny uzależniona od systemów zewnętrznych
Konsekwencje dla wzoru życia i wzorców zachowania	stałość i powtarzalność wzoru życia i wzorców zachowania w czasie/ciągłość	polimorfizacja wzoru życia i wzorców zachowania/zmienność

Źródło: opracowanie własne.

rodziny (w diadach, triadach, tetradach itd.), zharmonizowanymi, stosunkowo stabilnymi wzorami aktywności i wzorcami zachowań związanych z rolami pełnionymi przez poszczególnych członków rodziny, spójnym, elastycznym systemem wartości i norm, względną autonomią pola psychologicznego każdego z członków rodziny, poziomem rozwoju procesów poznawczych umożliwiającym adekwatne odzwierciedlanie rzeczywistości oraz efektywną komunikację między członkami rodziny (por. Rostowska, 2009; Kagitcibasi, 1996).

Ulokowanie danego systemu rodziny na wyżej wymienionych sześciu wymiarach umożliwia zaliczenie go do kategorii rodzin zdrowych lub zaburzonych.

WYDARZENIA NORMATYWNE I NIENORMATYWNE A RÓWNOWAGA W SYSTEMIE RODZINY

Należy zwrócić uwagę na zmiany w systemie rodziny o znamionach naturalnych, związane są z podstawowymi funkcjami rodziny (rozumianej w sposób tradycyjny), których przykładami mogą być zdarzenia normatywne, takie jak narodziny potomstwa lub śmierć starszego członka rodziny. Zmiany w systemie wewnętrznym zależą między innymi od fazy cyklu życia rodziny i przejawiają się w jej strukturze i w procesach komunikacji.

Do wystąpienia zmian w rodzinie mogą też przyczyniać się wydarzenia nienormatywne, które są w stanie zakłócić równowagę systemu niekiedy na bardzo długi okres. Takim wydarzeniem – niepożądanym i nieoczekiwanym z punktu widzenia normatywnego cyklu życia rodziny – mogą być narodziny dziecka niepełnosprawnego, śmierć młodego członka rodziny w wyniku wypadku i inne. Wydarzenia tego rodzaju mogą skutkować trwałym lub przejściowym przesunięciem się rodziny z kategorii „zdrowej” do kategorii „zaburzonej”. W tym miejscu konieczne jest wyjaśnienie sposobu rozumienia terminu „rodzina zaburzona” – otóż termin ten odnosi się do równowagi w systemie rodziny, która zostaje zakłócona w wyniku wydarzeń określanych mianem traumatycznych.

Nie wszystkie wydarzenia nienormatywne mają konotacje absolutnie ujemne, ale na ogół nie są oczekiwane w odniesieniu do wiedzy jednostki/członków rodziny o kontekście kulturowym. Z tego powodu nie muszą wzbudzać w sposób konieczny eustresu, lecz dystres. Przykładem mogą być narodziny dziecka w rodzinie tworzonej przez małżonków w fazie przejścia do później dorosłości.

Zgodnie ze współczesnym podejściem do traumy i stresu przyjmuje się, że doświadczenia o charakterze traumatycznym mogą uruchamiać zasoby, które wcześniej nie były wykorzystywane w systemie albo nie były rozpoznane przez system, albo nie były mu dotychczas dostępne. Niektóre z tych zasobów mogły się pojawić dopiero

w wyniku „wybicia” systemu ze stanu równowagi przez wydarzenie pozanormatywne. Zmiany pozytywne w systemie mogą być pochodną rozwoju indywidualnego członków rodziny zarówno dzieci, jaki i dorosłych (Ogińska-Bulik, 2013; Meyerson i in., 2011). Mogą one skutkować przemianami relacji w systemie, a tym samym zmianami w funkcjonowaniu systemu jako całości, które umożliwią odzyskanie równowagi lub podniesienie jej poziomu. To z kolei może przyczynić się do odzyskania lub nasilenia odczucia dobrostanu przez członków rodziny.

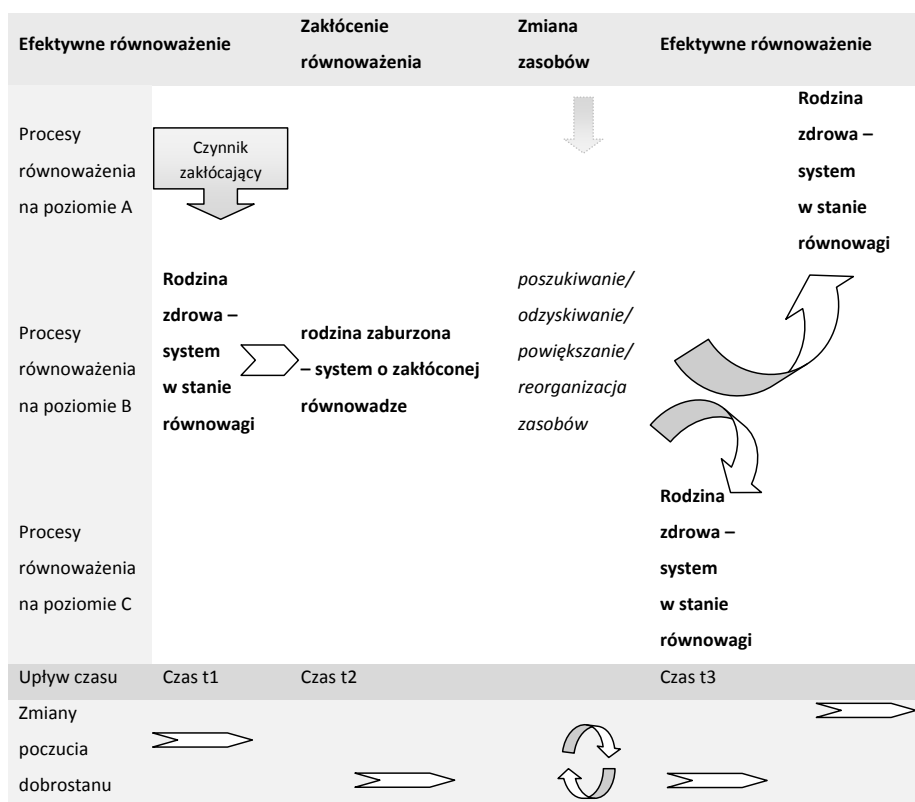
Jednak w systemie może się uwidocznić drugi kierunek zmian, które mogą zostać uruchomione przez wydarzenia ogólnie oceniane jako pozytywne, jak też przez wydarzenia oceniane jako negatywne (tak normatywne, jak i nienormatywne). Mogą pojawić się one w rezultacie rozbieżności między zdolnościami równoważenia podsystemów psychiki poszczególnych członków rodziny lub jako skutek rozbieżności na wyższych poziomach organizacji systemu rodziny, a mianowicie między jej podsystemami. W konsekwencji zaburzenia równowagi w systemie rodziny może ona przesunąć się z kategorii „rodzina zdrowa” do kategorii „rodzina zaburzona”. To utrudni radzenie sobie z zadaniami życiowymi przez system i może spowodować obniżenie percypowanego poziomu poczucia dobrostanu.

W tym miejscu pojawia się pytanie o rozwojową funkcję poczucia dobrostanu: czy poczucie dobrostanu stymuluje czy spowalnia, a może ogranicza rozwój jednostki i systemu rodziny, w którym ona uczestniczy? Przyjęto tu, że rozwój jest stymulowany przez zaburzenia równowagi między strukturami umysłu lub między nimi a środowiskiem, odczucia niezgodności lub trudności, przez konflikty, wreszcie przez kryzysy. Jeśli założyć, że poczucie dobrostanu pojawia się w związku z uzyskaniem przez podmiot przekonania o radzeniu sobie z wyzwaniami i trudnościami, to nasuwa się przypuszczenie, że jest ono wskaźnikiem efektywnego równoważenia w obrębie subsystemów systemu psychiki i pomiędzy systemem psychiki a systemami zewnętrznymi w stosunku do niego.

Obniżenie się poczucia dobrostanu jednostki może być zatem skutkiem zakłócenia równowagi w systemie rodziny lub jego przyczyną. Wszystko czego doświadcza jeden członek rodziny – poprzez system relacji, w jakie wchodzi z innymi członkami rodziny – oddziałują na innych. W ten sposób uruchomiony zostaje ciąg zmian w funkcjonowaniu systemu. Jednak konsekwencje tych zmian dla systemu rodziny mogą być odmienne – wynika to z zasad regulujących jego działanie, a mianowicie zasady całościowości, cyrkularności i ekwifinalizmu. Zgodnie z treścią zasady całościowości (system jest czymś więcej niż sumą części) wydarzenie nienormatywne oceniane negatywnie przez podmiot – nie musi w sposób konieczny doprowadzić do długotrwałego zakłócenia równowagi w systemie: może bowiem uruchomić tkwiące w nim zasoby umożliwiające utrzymanie stanu równowagi lub jego przywrócenie. Możliwe jest też jeszcze inne rozwiązanie: otóż funkcjonowanie systemu rodziny

może się stać bardziej skuteczne w porównaniu z wcześniejszym dzięki osiągnięciu przez przebiegające w nim procesy równoważenia wyższego poziomu. Równoważenie obejmuje relacje między członkami rodziny w tworzonych przez nich podsystemach oraz stosunki z systemami zewnętrznymi. Z perspektywy zewnętrznej rodzina lepiej radzi sobie z wypełnianiem zadań, między innymi poprzez zmiany jakości sposobu pełnienia ról rodzinnych przez członków rodziny.

Opisane powyżej możliwe przejścia systemu z modelu rodziny zdrowej do zaburzonej i w kierunku przeciwnym ilustruje poniższy schemat (rys. 2).

Rys. 2. Zmiany poziomu równowagi systemu rodziny jako reakcja na wydarzenie o konotacji negatywnej

Źródło: opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

Rozwój większości jednostek od momentu przyjścia na świat przebiega w rodzinie. W późniejszych okresach dorosłego życia rodzina nadal odgrywa istotną rolę w rozwoju osób ją stanowiących (Harwas-Napierała, 2003; Ganong, Coleman, 1997; Tyszkowa, 1990).

Punktem wyjścia do rozważań nad funkcjonowaniem rodziny, zmianami rozwojowymi rodziny jako pewnej całości i zmianami rozwojowymi jej członków było podejście systemowe. Zakłada ono, że rodzina stanowi system powiązań przyjmujących postać interakcji i relacji między członkami rodziny mającymi statusy podsystemów. Zmiana, choćby tylko jednego z elementów danego systemu, inicjuje ciąg zmian obejmujących cały system.

Istotą zmian jakościowych są przekształcenia wewnętrznej organizacji struktur psychicznych i zachowań jednostek tworzących system rodzinny, a w dalszej perspektywie – reorganizacja całego systemu i jego relacji z szerszymi kręgami środowiskowymi (systemami zewnętrznymi).

Kierując się przebiegiem zmian, ich następstwami oraz kryterium, jakim jest podmiot zmian, możemy mówić o ich wymiarze indywidualnym lub ponadindywidualnym.

Przyjęto, że zmiany jakościowe mają charakter pozytywny – wtedy, gdy skutkują przejściem na wyższy poziom adaptacji lub negatywny – wtedy, gdy ich efektem jest obniżenie się zdolności adaptacji systemu (lub podsystemów) i radzenia sobie z zadaniami. W cyklu życia rodziny możliwe są obydwa tory zmian: prowadzący do spadku poziomu równowagi w systemie lub go podwyższający. To drugie rozwiązanie sprzyja nie tylko rozwojowi systemu mierzonego poziomem procesów równoważenia, ale też rozwojowi jednostek (stanowiących podsystemy rodziny). Wskaźnikiem rozwoju indywidualnego jest poziom równoważenia struktur umysłu; z perspektywy zewnętrznej wskaźnikiem tym jest efektywność radzenia sobie z wyzwaniami rozwojowymi, a z punktu widzenia podmiotu (perspektywa wewnętrzna) – poczucie dobrostanu, którego źródłem jest przekonanie o sukcesie związanym z radzeniem sobie z wyzwaniami rozwojowymi.

LITERATURA

- Beavers, W.R., Hampson, R.B. (2000). The Beavers system model of family functioning. *Journal of Family Therapy*, 22, 128-143.
- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Harper and Row.

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brzezińska, A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Scholar.
- Epstein, N.B., Bishop, D., Levin, S. (2007). The McMaster model of family functioning. *Journal of Marital and Family Therapy*, 4, 19-31.
- Ganong, L.H., Coleman, M. (1997). How society views stepfamilies. W: I. Levin, M.B. Sussman (red.), *Stepfamilies: History, Research and Policy* (s. 85-106). New York: Haworth.
- Harwas-Napierała, B. (red.) (2003). *Rozwój człowieka w rodzinie*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Kagitcibasi, C. (1996). *Family and Human Development across Cultures: A View from the Other Side*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Liberska, H. (2011). *Choroba dziecka jako stresor dla systemu rodziny*. Wykład wygłoszony podczas III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Psychologia w służbie rodziny. Zdrowotne aspekty życia rodzinnego. Gdańsk, 17-19.05.2011. Wykład przedstawiony podczas konferencji, Gdańsk.
- Liberska, H., Łukowska, K. (2011). Mental well-being – models and determinants. W: H. Liberska (red.), *Current Psychosocial Problems in Traditional and Novel Approaches* (s. 19-38). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Liberska, H., Matuszewska, M. (2011). Model rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym. W: H. Liberska (red.), *Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym – możliwości i ograniczenia rozwoju* (s. 41-66). Warszawa: Difin.
- Liberska, H., Matuszewska, M. (2012). Modele funkcjonowania rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym. *Polskie Forum Psychologiczne*, 17 (1), 79-90.
- Liberska, H., Matuszewska, M. (2014). Modele funkcjonowania rodziny. Style wychowania. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 115-140). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Margasiński, A. (2009). *Polska adaptacja FACS IV – Flexibility and Cohesion Evaluation Scales Davida H. Olsona. Podręcznik*. Pracownia Testów Psychologicznych.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family Therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Meyerson, D., Grant, K., Smith-Carter, J., Kilmer, R. (2011). Posttraumatic growth among children and adolescents. *Clinical Psychology Review*, 31 (6), 949-964.
- Ogińska-Bulik, N. (2013). Pozytywne skutki doświadczanych zdarzeń o charakterze traumatycznym u dzieci i młodzieży. Kwestionariusz Osobowego Wzrostu – KOW 27 (wersja D/M i R/O). *Polskie Forum Psychologiczne*, 18, 1, 93-111.
- Płopa, M. (2011). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Rostowska, T. (2009). *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Trempała, J. (red.) (2011). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tyszkowa, M. (red.) (1990). *Rodzina a rozwój jednostki*. Poznań: WN UAM.
- Ziemska, M. (red.) (1999). *Rodzina współczesna*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

**UWARUNKOWANIA ZMIAN ROZWOJOWYCH
W WYBRANYCH MODELACH RODZINY**

STRESZCZENIE: Artykuł zawiera oryginalną klasyfikację modeli rodziny – odnoszącą się do zasady dychotomii. Porównano cechy modelu tradycyjnego i alternatywnego. Skoncentrowano się na analizie zmian poziomu równowagi w systemie rodziny w związku z wydarzeniami normatywnymi i nie tylko takimi (ogólnie w związku z wydarzeniami oczekiwanymi i nieoczekiwanymi w życiu człowieka). Artykuł odwołuje się do procesów równoważenia w systemie rodziny i wskazuje na ich związki z poziomem psychospołecznego i biologicznego zdrowia rodziny.

SŁOWA KLUCZOWE: rozwój indywidualny, modele rodziny, równoważenie w systemie, zmiany rodziny.

**DETERMINANTS OF CHANGES
IN SELECT MODELS OF THE FAMILY**

SUMMARY: The article contains the original classification of the family models – relating to the principle of dichotomy. The text compares the features of two types of model of family: traditional and alternative. It focuses on the analysis of the changes of the level of balance in the family system in connection with events normative and not only (general various events in a person's life: the expected and unexpected). The article refers to the equilibration processes in family system and indicates the relationship between them and the level of psychosocial and biological health of family.

KEYWORDS: development of an individual, model of family, equilibration in the system, changes of the family.